

Swarzędzki alfabet historyczny Antoniego Kobzy

Polacy i Niemcy, szlachta i włościanie. Ziemia swarzędzka

Właściciele ziemscy i wielko-chłopi w okolicy Swarzędza w XIX i pierwszej połowie XX wieku. (fragmenty)

Współczesny wygląd dworu w Kruszewni, 2022 r. (fot. Teresa Kobza).

W opracowaniu uwzględnieni są nie tylko właściciele ziemscy wywodzący się ze szlachty, ale również z rozwijającej się tzw. klasy średniej oraz wielko-chłopi – to jest wszyscy, którzy trzymali swe dobra ziemskie przez dłuższy czas i byli znani nie tylko lokalnej społeczności...

Niektórzy właściciele ziemscy byli postaciami znanymi nie tylko wielkopolanom, ale całej intelektualnej Europie, jak na przykład filozof, ekonomista, polityk i znawca kultury, właściciel Wierzenicy, hr. August Cieszkowski...

Pominięto natomiast osoby, które trzymały majątki przez krótki czas i po kilku miesiącach lub paru latach odsprzedawały je kolejnym nabywcom (np. rodzina Berwinów z Poznania)...

Właściciele ziemscy byli grupą społeczną bardzo zróżnicowaną wewnątrz, ale zasadniczy podział w XIX wieku, przebiegał na płaszczyźnie narodowości jej członków.

Wśród omawianych postaci znajdują się przedstawiciele trzech niemieckich rodzin, które były szczególnie znane w środowisku lub stały się znane na świecie później, a były to rodziny: v. Treskow, Sarrazin i Ludendorff). Informacje o wszystkich opisanych

postaciach oparte są głównie na doniesieniach polskiej i niemieckiej prasy wielkopolskiej, wspomnieniach mieszkańców, dokumentach Archiwum Państwowego w Poznaniu, danych uzyskanych od potomków właścicieli ziemskich, a także – w przypadku rodziny Cieszkowskich – istniejącej bogatej bibliografii...

Wśród właścicieli dóbr ziemskich pochodzenia szlacheckiego znajdowali się, choć niezbyt często, ludzie z tytułami arystokratycznymi. Właścicielem dóbr wierzennickich był „papiński” hrabia August Cieszkowski (1814-1894), a przez 16 lat dzierżawcą tych dóbr był jego krewny, książę Lucjan Woroniecki z Królestwa Polskiego (zabór rosyjski)...

Po śmierci hr. Adolfa Cieszkowskiego w 1932 roku, Wierzenicę odziedziczył usynowiony przyjaciel Cieszkowskiego hr. Edward Raczyński (1892-1993)¹.

W drugiej połowie XIX wieku właścicielką folwarku w Gruszczynie była hrabianka

¹ Po usynowieniu miał nosić nazwisko: Edward hr. Cieszkowski-Raczyński. W latach 1979-1986 był Prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej na emigracji.

W tym cyklu artykułów przybliżających naszą historię, autor – Pan Antoni Kobza – przedstawia fragmenty swej najnowszej książki, w której opowiada Państwu o dawnych mieszkańcach ziemi swarzędzkiej. Jest to rzecz nie tylko dla regionalistów, ale także dla czytelników zainteresowanych genealogią i dziejami własnej rodziny. Tym razem – polska i niemiecka własność ziemska w latach zaborów. A po niej – kolejne fragmenty rozdziału, w którym czytelnik może odszukać własnych przodków żyjących na ziemi swarzędzkiej w XIX wieku. W wykazie mieszkańców, obok każdego nazwiska znajdują się daty publikacji źródeł wspominających daną osobę.

Książkę można nabyć za pośrednictwem biblioteki na os. Czwartaków, Swarzędzkiego Centrum Historii i Sztuki i bezpośrednio od autora (e-mail: terant2002@wp.pl) Polecamy!

Gabriela Kończa wywodząca się z hrabiowskiej rodziny Mielżyńskich...

Od końca XIX wieku obserwuje się, nie tylko na „ziemi swarzędzkiej”, nowy typ właścicieli ziemskich, a mianowicie tzw. wielko-chłopów. Ludzie ci, wybijali się z otoczenia zdolnościami organizacyjnymi, wiedzą i pracowitością. Z reguły swój styl i poziom życia, wzorowali na szlache, ale nie we wszystkim i nie wszyscy. Budowali dla siebie i rodzin obszerne domostwa i wyposażali je w meble na wzór siedzib szlacheckich, a w wolnym czasie zajmowali się polowaniem, przyjmowaniem okolicznych notabli i rozrywkami towarzyskimi. Niektórzy sprzedawali swoje gospodarstwa, przenosili się w inne miejsca Wielkopolski kupując przedtem dobra poszlacheckie z dworami (np. M. Pielucha, L. Furmanek)...

Franciszek Andrzejewski (1847-1901) urodził się w skromnej rzemieślniczej rodzinie mieszkającej w Krobii. Po uzyskaniu podstawowych umiejętności w fachu szewskim, wyjechał w głąb Niemiec aby doskonalić umiejętności i zdobywać wiedzę w wielkich zakładach szewskich. W Dreźnie, obok pracy zawodowej brał czynny udział w pracy społecznej i był współzałożycielem tamtejszego Towarzystwa Przemysłowego. Po powrocie do Wielkopolski osiedlił się w Poznaniu i założył niewielki warsztat szewski w Bazarze na ul. Nowej, potem zakupił kamienicę przy Św. Marcinie 68, gdzie w 1872 r. założył sklep z obuwem, znany pod nazwą Warszawski Magazyn Obuwia, oferujący towary i fasony zarówno krajowe jak i zagraniczne. Sklep będący w rękach Andrzejewskiego przez 25 lat został sprzedany w 1897 r. Michałowi Józwiakowi...

Hr. August Cieszkowski (1814-1894) i synowie – właściciele majątku „Wierzenica” w latach 1842 - 1945. Hrabia August Cieszkowski jest najśłynniejszą postacią w gronie właścicieli ziemskich okolic Swarzędza. Znany nie tylko w Wielkopolsce...

W sporadycznych przypadkach niektóre decyzje i działania Cieszkowskich,

1. **Herb Raczyńskich – Nałęcz** (Gajl T., *Herbarz Polski. Od średniowiecza do XX wieku*)
2. **Herb Mielżyńskich – Nowina** (Gajl T. *Herbarz...*)
3. **Herb Cieszkowskich – Dołęga** (Gajl T., *Herbarz...*)
4. **Herb Żychlińskich – Szeliga** (Gajl T., *Herbarz...*)

nie spotykały się z akceptacją społeczną, a raczej z niechęcią i zdziwieniem, bowiem stały w sprzeczności z antypruską postawą inteligencji wielkopolskiej. Jednakże nikt z autorów krytycznych notatek nie występował przeciwko Cieszkowskiemu w tonie agresywnym...

Hr. August Cieszkowski szczególnie, ale również i jego synowie byli bardzo popularni i szanowani w Wielkopolsce. Doceniano ich osiągnięcia i zamieszczano w prasie artykuły pełne aprobaty i podziwu...

W 1850 roku rząd pruski zaproponował Augustowi Cieszkowskiemu stanowisko ministra finansów, ale Cieszkowski nie przyjął propozycji, przez co bardzo dużo zyskał w oczach rodaków...

Rodzina Furmanków – właściciele folwarku w Garbach w latach 1910 - 1947(?). Ludwik Furmanek zakupił za 208 tys. marek folwark od Florentyny Andrzejewskiej, wdowy po znanym działaczu ludowym Franciszku. Furmanek był włościaninem z Głuszyny, który ciężką pracą dorobił się znacznych pieniędzy i nabył folwark razem z dworkiem. Najczęściej bywało tak, że zażądni włościanie powiększali swoje gospodarstwa dokupując kilkadziesiąt hektarów. Niewielu natomiast było chłopów, których stać było na zakup kompletnego majątku ziemskiego, to jest - ziemi, zabudowań folwarcznych i dworu.²...

Furmankowie posiadali czworo dzieci: dwóch synów i dwie córki. Wdowa zmarła w 1938 lub 1939 roku i została pochowana na cmentarzu parafialnym w Sępólnie...

² *Kilkanaście lat wcześniej, Michał Pielucha, włościanin z Mechowa około 1895 roku sprzedał A. Cieszkowskiemu swoje gospodarstwo (170 mórg), a zakupił również kompletny majątek ziemski w Krzyżownikach (700 mórg), który trzymał do stycznia 1910 r.*

Carl Diederich Ignatz Sarrazin (1847-1934)³ – właściciel Kruszewni, zakupionej od Wilhelma Ludendorffa w 1872 roku.⁴ Wywodził się ze szlachty, a kolebką rodu była Francja. Niejasne jest pochodzenie nazwiska i jedni wywodzą go od Saracenów z którymi walczył legendarny protoplasta w czasie wypraw krzyżowych i w związku z tym, od przyjaciół otrzymał przydomek „Sarrazin” (*Saracen*) od którego wzięło się nazwisko...

Ignatz Sarrazin obejmował folwark w Kruszewni ze słabą i zaniedbaną ziemią oraz z dworkiem, który niewiele różnił się od przeciętnego, chłopskiego domostwa...

W 1899 r. Ignatz Sarrazin, uczestniczył w powstaniu projektu budowy linii kolejowej z Głównej do Środy przez Tulce. Zaprojektowano także odchodzące od niej tory do Kruszewni i Górzewa. Do projektu dołączyli się również inni właściciele ziemscy, których pola uprawne przylegały do linii kolejowej (np.: Mycielski z Kobylegopola, Max v. Proek dzierżawiący Górzewo), ponieważ umożliwiała ona transport płodów rolnych niemal bezpośrednio z pola do odbiorców...

Rodzina von Treskow – właściciele majątności Wierzonka w latach 1797 - 1945.

Pośród wszystkich właścicieli na terenie obecnej gminy Swarzędz, najdłużej trzymała dobra ziemskie ta właśnie rodzina. Protoplasta rodu w Wielkopolsce, Otto Sig-

³ *M.E. Wolff, Bitter – Sarrazin. Meine Familiengeschichte, 1963 (uzup. w 2010), maszynopis; H. Sarrazin, J. Sarrazin, Staumbaum der westfälischen Familie Sarrazin, Berlin 1911.*

⁴ *Wilhelm Ludendorff był ojcem Ericha Ludendorffa urodzonego w Kruszewni w 1865 roku, który u boku Hindenburga odegrał kluczową rolę w dowodzeniu armią cesarstwa niemieckiego w czasie I wojny światowej.*

mund (zwany także Sigismund) Joseph von Treskow (1756-1825), był nieślubnym synem Alberta Sigismunda Friedricha v. Treskow (1717-1767). Jego matką była Marie Elisabeth Mangelsdorf (1726-1811), córka Ludwiga, tka-
cza lnu w Zabakuk koło Milow...

Herbem nobilitowanego Treskowa zo-
stała jedna z wersji herbu rodu jego ojca to
znaczy, trzy czarne głowy strusi zwrócone
w prawo ze złotymi naszyjnikami.⁵

Cesarski urząd heroldii uznał, że rodzi-
na Alberta v. Treskow oraz rodzina, której
protoplastą był jego syn Otto Sigmund są
dwoma odrębnymi rodzinami w sensie
prawa szlacheckiego, niezależnie od kwe-
stii istniejących związków naturalnych.
W celu rozróżniania rodów, w 1871 r. usta-
lono pisownię nazwiska starszej gałęzi na
„von Tresckow”, a młodziej (z Owińsk) na
„von Treskow”...

Książę Ludomir Lucjan Woroniecki
– dzierzawca Wierzenicy należącej do hr.
Augusta Cieszkowskiego. Książę był synem
Barbary Woronieckiej z Cieszkowskich, sio-
stry hr. Pawła Cieszkowskiego i tym samym,
ciotki Augusta Cieszkowskiego.

Lucjan Woroniecki przybył do Wiel-
kopolski do dóbr swego brata stryjecznego
Augusta z

Hiszpanii, do której uciekł z rodzinnego
majątku w obawie przed prześladowaniem
carskiej władzy. Na obczyźnie wstąpił do ar-
mii hiszpańskiej i posiadał stopień majora...

Lipscy i Żychlińscy... Nie wiadomo
dokładnie kiedy **Lipscy** przenieśli się
z Jaktorowa do Uzarzewa. Prawdopodobnie
nastąpiło to kilkanaście lat przed ślubem
Zenobii c. Józefa i Anny w 1855 r. Zenobia
Ludwika Kordula (zm. w 1907 r.) pojęła za
męża niezbyt zamożnego **Żychlińskiego**
(1824-1899), który kilkakrotnie odwiedzał
dwór w Uzarzewie jadąc do Poznania...

Józef Melchior Żychliński, mąż Zeno-
bii z Lipskich, zakładał w Uzarzewie kółko
włościańskie i był jego prezesem długie
lata. Żychlińscy dbali o kościół parafialny
oraz rokrocznie przyjmowali w Uzarzewie
na wakacje dzieci z ubogich poznańskich
rodzin. Wszyscy Żychlińscy trzech kolej-
nych generacji, prowadzili i uczestniczyli
w akcjach charytatywnych wychodzących
zasięgiem poza granice Uzarzewa...

⁵ Inne spotykane wersje herbu to: trzy czarne
głowy pawi, trzy czarne głowy kaczek i trzy
czarne głowy kruków – tak samo rozplanowane
i z identycznym tłem.

* * *

Wykaz (fragmenty) mieszkańców ziemi swarzędzkiej (bez miasta Swarzędza), wymienionych w opracowaniach i źródłach z XIX wieku

Uwaga: Daty roczne w nawiasie kwadrato-
wym umieszczone obok danej osoby, są da-
tami publikacji źródeł lub opracowań zawie-
rających nazwisko tej osoby. W przypadku
niektórych osób przytoczone są opracowania
wydane w XX wieku. Wykaz nie uwzględnia
ksiąg prowadzonych przez biura parafialne
oraz ksiąg urzędów stanu cywilnego.

5. Gortatowo (fragmenty)

...

B

- » Beichert Bogumił i Julianna, gospodarze [1835];
- » Beyer Jan, gospodarz [1831];
- » Beyer Krzysztof, gospodarz [1830, 1831];
- » Bińkowska Anastazja [1899];
- » Bławiński Andreas [1878]; ...

C

- » Chausa Paweł, chałupnik, po reformie
rolnej gospodarz, syn Bartłomiej [1831];
- » Ciężki Jan [1899];
- » Conrad Wilhelm [1889] ...

...

F ...

- » Frąckowiak Jan (sołtys) i Cecylia, gospo-
darze, dzieci: Michał, Stanisław, Jadwiga
[1878, 1890, 1891, 1892, 1893, 1899];
- » Frąckowiak Michał i Stanisława [1890];
- » Fuchs Andrzej, gospodarz, dzieci: Anna,
Jan, Marcin [1878, 1890, 1891, 1892, 1893,
1899, 1913];
- » Fuchs Wawrzyn (brat Andrzeja), dzieci:
Weronika, Władysław [1890, 1892, 1893,
1899];
- » Fuchs Antoni, gospodarz [1831]; ...

6. Gruszczyn (fragmenty)

Ł ...

- » Łakomy Antoni (ławnik) i Agnieszka,
gospodarze, [1890, 1893, 1899, 1906, 1908],
- » Łakomy Stanisław i Józefa, syn Marcin
[1890, 1899];
- » Łuczak Jan i Teofila [1890]. ...

...

M

- » Madaj Magdalena [1899];
- » Makowski Stanisław i Konstancja, dzieci:
Leokadia, Stanisław [1899];
- » Małecki Jakub i Franciszka, dzieci: Józefa,
Szczepan [1899];
- » Matela Jadwiga [1899];
- » Mnich Wincenty i Katarzyna [1890] ...